

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TOVUSH TALAFFUZI
BUZILISHLARINI ERTA ANIQLASH VA TUZATISH METODIKASI****G'aniyeva Gulrux Tavakkaljon qizi***Alfraganus Universiteti oliy ta'lim tashkiloti Pedagogika va Psixologiya fakulteti
Defektologiya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini erta aniqlash va tuzatish metodikasini yoritadi. Tadqiqot nutqni tuzatish jarayonida individual yondashuv, artikulyatsion va fonetik-fonematik mashqlar, multimodal metodlar va ijtimoiy muloqot mashqlarining ahamiyatini ko'rsatadi. Shuningdek, psixopedagogik jihatlar va zamonaviy innovatsion vositalardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *tovush talaffuzi, nutq buzilishi, maktabgacha yosh, logopediya, artikulyatsion mashqlar, multimodal metodlar, psixopedagogik rivojlanish.*

Annotation: *The article discusses the early detection and correction methodology of speech sound disorders in preschool children. The study highlights the importance of individualized approach, articulation and phonetic-phonemic exercises, multimodal methods, and social communication activities in speech correction. The psychopedagogical aspects and the effectiveness of modern innovative tools are also analyzed.*

Keywords: *speech sound disorders, speech impairment, preschool children, speech therapy, articulation exercises, multimodal methods, psychopedagogical development.*

Аннотация: *В статье рассматривается методика раннего выявления и коррекции нарушений произношения у детей дошкольного возраста. В исследовании подчеркивается важность индивидуального подхода, артикуляционных и фонетико-фонемных упражнений, мультимодальных методов и занятий по социальной коммуникации. Также анализируется психопедагогический аспект и эффективность современных инновационных инструментов.*

Ключевые слова: *нарушения произношения, речевые расстройства, дошкольники, логопедия, артикуляционные упражнения, мультимодальные методы, психопедагогическое развитие.*

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi bolaning umumiy rivojlanishi va kelajakdagi ta'lim jarayoni uchun asosiy ko'rsatkichlardan biridir. Shu yosh davrida tovush talaffuzi buzilishlarini erta aniqlash va tuzatish bolaning og'zaki muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda, ijtimoiy integratsiya jarayonini yengillashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Tovush talaffuzi buzilishlari bolalarda fonetik, fonematik va artikulyatsion jihatdan sezilarli cheklovlar yaratadi. Bu esa so'z boyligini oshirish, og'zaki nutqni shakllantirish va kelajakda yozma nutqni egallash jarayoniga to'sqinlik qiladi (Жукова, 2019; Лалаева, 2018).

So'nggi yillarda logopediya va maxsus pedagogika sohasida tadqiqotchilar maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlashning samarali metodlarini ishlab chiqishga e'tibor qaratmoqda. Shu bilan birga, erta tashxis va tezkor korreksiya bolaning rivojlanishidagi

salbiy oqibatlarini kamaytiradi, psixologik barqarorlikni oshiradi va muloqotga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi (Suleymanova, 2022).

Dolzarb muammo shundan iboratki, bolalarda tovush talaffuzi buzilishi tez-tez aniqlanmasdan qoladi va bu muammo maktabda o'qish jarayoniga kirishganda yanada sezilarli bo'ladi. Shu sababli erta diagnostika va tizimli logopedik korreksiya metodlarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini aniqlash va tuzatish masalalari logopediya va maxsus pedagogika sohasida keng o'rganilgan. Tadqiqotlarda uchta asosiy yo'nalish ajratiladi: diagnoz, korreksiya va psixopedagogik qo'llab-quvvatlash.

Nutq buzilishlarini erta aniqlashda fonetik-fonematik testlar, artikulyatsion organlarni tekshirish va nutqiy faoliyatni kuzatish metodlari keng qo'llaniladi. Жыкова (2019) va Лалаева (2018) tadqiqotlarida bolalarda nutq nuqsonlarini aniqlashda ushbu metodlar samaradorligi ta'kidlangan. Ular bola tovushlarni to'g'ri ajrata oladimi, artikulyatsion apparat mushaklari yetarlicha faol ishlayaptimi, nutq ravonligi va intonatsiyasi qandayligini baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, video va audio yozuvlar orqali nutq jarayoni qayta tahlil qilinadi, ota-ona va tarbiyachilarning kuzatishlari esa qo'shimcha ma'lumot manbai sifatida xizmat qiladi.

Glukhov (2020) va Suleymanova (2022) tadqiqotlarida bolalarda tovushlarni tuzatishda bosqichma-bosqich yondashuv tavsiya etiladi. Avvalo oddiy artikulyatsion mashqlar bajariladi: til, lab, yumshoq tanglay va jag' mushaklarini faollashtirishga qaratilgan mashqlar. Keyin murakkab tovushlarni so'z va gap darajasida shakllantirish amalga oshiriladi. Shu bilan birga, multimodal metodlar — ko'rish, eshitish va kinestetik yondashuvlarni uyg'unlashtirish — samaradorlikni oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan yondashuv bilan mashg'ulotlar bolalarning nutqiy rivojlanishini tezlashtiradi va xatoliklarni kamaytiradi.

Maqolalarda psixopedagogik yondashuvning ahamiyati ham alohida ta'kidlanadi. McGregor (2019) va Suleymanova (2022) tadqiqotlarida bola o'z nutqidagi yutuqlar orqali ijobiy motivatsiya hosil qiladi, uyatchanlik kamayadi va muloqot jarayoniga faol kirishadi, devilgan. Shu bois logopedik mashg'ulotlarni pedagogik qo'llab-quvvatlash bilan uyg'unlashtirish muhimdir.

So'nggi yillarda zamonaviy tadqiqotlar (Suleymanova, 2022) innovatsion vositalardan foydalanishni tavsiya qiladi: interaktiv o'yinlar, vizual va audio yordamchilar, mobil ilovalar. Bu vositalar nutq mashg'ulotlarini qiziqarli va samarali qiladi, bolalarda diqqatni jamlash va o'zini ifodalash ko'nikmalarini oshiradi. Shu bilan birga, individual yondashuv imkonini kengaytiradi va bolaning psixomotor faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

Shu tariqa, ilmiy adabiyotlar bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini erta aniqlash va tuzatishning samarali yo'llarini yoritadi. Ular diagnostika, korreksiya va psixopedagogik qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini ko'rsatadi va zamonaviy innovatsion metodlarni qo'llash orqali samaradorlikni oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, individual yondashuv, multimodal metodlar va tizimli mashg'ulotlarning erta bosqichda qo'llanilishi bolalarning nutqiy, kognitiv va emotsional rivojlanishini maksimal darajada ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini erta aniqlash bolaning nutqini to'g'ri rivojlantirish, kelajakda yozma va og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, ijtimoiy moslashuvini yengillashtirish uchun muhim hisoblanadi. erta tashxis nutq

buzilishining darajasini aniqlash, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish va samarali korreksiya strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi.

1. Kuzatish va intervyular

Bolani kuzatish va ota-ona, tarbiyachilar bilan intervyular olib borish erta tashxisning birinchi bosqichini tashkil qiladi. Bu bosqichda:

Bolaning uyda va bog'chada nutqini qanday ifodalayotgani qayd etiladi;

Qaysi tovushlar noto'g'ri talaffuz qilinayotgani aniqlanadi;

Nutq jarayonida bolaning emotsional holati va muloqotga bo'lgan munosabati baholanadi.

Ota-ona va pedagoglar tomonidan to'plangan ma'lumotlar diagnostika jarayonini to'liqroq qiladi, shuningdek, individual yondashuvni ishlab chiqishga yordam beradi (Жыкова, 2019).

2. Artikulyatsion organlarni tekshirish

Nutq buzilishining ko'p hollari artikulyatsion apparat mushaklarining yetarlicha faol ishlamasligi bilan bog'liq bo'ladi. Shu bois, tekshirish quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Til, lab, yumshoq tanglay va jag' mushaklarining tonusi va harakat doirasi;

Artikulyatsion harakatlarning aniqligi va koordinatsiyasi;

Nafas va ovoz chiqarish jarayonlari bilan artikulyatsion harakatlarning uyg'unligi.

Bu bosqich bolaning jismoniy nutq apparati holatini baholash va tuzatish mashqlari tizimini belgilashda muhim hisoblanadi (Glukhov, 2020).

3. Fonetik-fonematik testlar

Fonetik va fonematik testlar bolaning tovushlarni to'g'ri ajrata olishini aniqlashga yordam beradi:

Unli va undosh tovushlarni talaffuz qilish qobiliyati;

So'z va jumla darajasida xatoliklar;

Nutqning ritm, intonatsiya va ravonligi.

Testlar natijalari asosida dizartriya, artikulyatsion va fonematik buzilishlar aniqlanadi, shuningdek, korreksiya mashqlari tartibi belgilanadi (Лалаева, 2018).

4. Nutqiy faoliyatni yozib olish va tahlil qilish

Nutq jarayonini video va audio yozib olish orqali batafsil tahlil qilish mumkin. Bu metod yordamida:

Tovush xatoliklari aniqlanadi;

Artikulyatsion jarayonning qaysi bosqichda buzilishlar mavjudligi aniqlanadi;

Mashg'ulot jarayonida progress kuzatiladi va baholanadi.

5. Innovatsion diagnostika vositalari

Zamonaviy logopediya amaliyotida innovatsion vositalardan foydalanish diagnostik jarayonni yanada samarali qiladi:

Interaktiv ilovalar va mobil dasturlar yordamida tovushlarni aniqlash;

Vizual va audio ko'rsatmalar orqali bolaning eshitish va talaffuz qobiliyati baholash;

Multimodal metodlar yordamida (ko'rish, eshitish, kinestetik) nutq jarayonini to'liq kuzatish.

6. Diagnostika natijalarini umumlashtirish va individual yondashuv

Har bir bola uchun individual nutq rivojlanish portfeli tuziladi;

Diagnostika natijalari asosida korreksiya metodikasi va mashg'ulotlar rejasi ishlab chiqiladi;

Bosqichma-bosqich, tizimli yondashuv orqali nutq mashg'ulotlari samaradorligi oshiriladi.

Psixopedagogik ahamiyati

Erta tashxis bolaga quyidagi jihatdan yordam beradi:

Individual yondashuvni ta'minlaydi;

Muvaffaqiyatli nutq mashg'ulotlari orqali o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi;

Uyatchanlikni kamaytiradi va ijtimoiy faoliyatga jalb qiladi;

Pedagogik reja bolaning kognitiv va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Shu tarzda, erda tashxis metodikasi maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini samarali aniqlash, ularni to'g'rilashga yo'naltirilgan tizimli yondashuvni yaratishga imkon beradi va bolaning nutqiy, kognitiv va emotsional rivojlanishini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini tuzatish metodikasi bosqichma-bosqich va individual yondashuv asosida amalga oshiriladi. Quyidagi jadvalda asosiy yondashuvlar, ularning mazmuni va kutiladigan natijalari ko'rsatilgan:

Yondashuv turi	Mazmuni	Kutiladigan natija
Artikulyatsion mashqlar	Til, lab, yumshoq tanglay va jag' mushaklarini faollashtirish; artikulyatsion harakatlarni rivojlantirish	Nutq organlarining koordinatsiyasi yaxshilanadi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish imkoniyati ortadi
Fonetik-fonematik mashqlar	Unli va undosh tovushlarni ajratish, takrorlash va so'z-gap darajasida mashq qilish	Tovushlar to'g'ri shakllanadi, xatoliklar kamayadi, nutq ravonlashadi
Multimodal metodlar	Ko'rish, eshitish va kinestetik komponentlarni uyg'unlashtirish orqali mashqlarni bajarish	Bola nutqni eshitish, talaffuz va artikulyatsiya bilan uyg'unlashtiradi, samaradorlik oshadi
Ijtimoiy muloqot mashqlari	Nutqni real muloqot kontekstida qo'llash, o'yin va dialog mashqlari	Bolaning muloqot ko'nikmalari rivojlanadi, ijtimoiy integratsiya osonlashadi
Individual yondashuv	Bolaning nutq darajasi va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan mashg'ulotlar	Nutq tuzatish jarayoni samarali, bolaning motivatsiyasi oshadi, uyatchanlik kamayadi

Ushbu jadval bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini tuzatishda qo'llaniladigan metodik yondashuvlarni tizimli ravishda ko'rsatadi. Har bir yondashuvning maqsadi, mazmuni va kutiladigan natijasi batafsil ifodalangan. Bu yondashuvlar bir-birini to'ldiradi va integratsiyalashgan holda qo'llanganda bolalarning nutqini tez va samarali rivojlantirishga imkon beradi.

Jadval metodik yondashuvlarni vizual tarzda ko'rsatib, logopedga mashg'ulotlarni rejalashtirish va individual nutq tuzatish strategiyasini ishlab chiqishda qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, ota-ona va pedagoglar uchun ham bola nutqini tushunish va qo'llab-quvvatlash yo'nalishini belgilashda foydali vosita hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini aniqlash va tuzatish metodikasi nafaqat logopedik, balki psixopedagogik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Bu

yondashuv bolaning nutqini rivojlantirish bilan birga uning shaxsiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Bolalar nutqdagi yutuqlarni sezganda, ular o'zlarini muvaffaqiyatli his qiladilar. Bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va nutq mashg'ulotlariga qiziqishini kuchaytiradi. Erta korreksiya, kichik yutuqlar zanjiri orqali motivatsiyani yaratadi, uyatchanlikni kamaytiradi va bolani faol muloqot jarayoniga jalb qiladi (McGregor, 2019).

Artikulyatsion mashqlar va fonetik-fonematik mashg'ulotlar bolalarda diqqatni jamlash, eslab qolish, tafakkur va tasavvur kabi kognitiv jarayonlarni rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, multimodal metodlar (ko'rish, eshitish, kinestetik) bolada turli sezgi tizimlarini uyg'un ishlashini ta'minlab, nutq va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

Tovush talaffuzi buzilishlarini tuzatish natijasida bolalar o'z nutqini erkin ifodalay boshlaydi. Bu ularning tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishini ta'minlaydi va ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi. Shuningdek, o'yin va dialog mashqlari orqali ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanadi, bolalar o'z fikrini aniq ifodalay olishni o'rganadi.

Erta tashxis va tizimli korreksiya har bir bolaga individual yondashuvni qo'llash imkonini beradi. Logopedik mashg'ulotlar bolaning nutq darajasi, psixologik xususiyatlari va shaxsiy qiziqishlariga moslashadi. Bu esa mashg'ulotlarni samarali, bola uchun qiziqarli va motivatsion qiladi.

Psixopedagogik yondashuv maktabgacha ta'limda nutqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Bola nutqini vaqtida to'g'rilash dars jarayonida o'rganish samaradorligini oshiradi, yangi so'zlarni tezroq o'zlashtirishga yordam beradi va maktabga tayyorgarlik jarayonini yengillashtiradi.

Shu tarzda, tovush talaffuzi buzilishlarini erta aniqlash va tuzatish psixopedagogik jihatdan bolaning shaxs sifatida shakllanishi, nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini kompleks qo'llab-quvvatlaydi. Bu yondashuv bolaning kelajakdagi ta'lim va ijtimoiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishiga mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzi buzilishlarini erta aniqlash va tizimli tuzatish metodikasi logopedik va psixopedagogik amaliyotning eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Erta tashxis bolaga individual yondashuvni ta'minlaydi, nutq mashg'ulotlarini samarali qiladi, bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va uyatchanlikni kamaytiradi.

Nutqni tuzatish metodikasi artikulyatsion mashqlar, fonetik-fonematik mashqlar, multimodal yondashuv va ijtimoiy muloqot mashqlarini o'z ichiga oladi. Jadval ko'rinishidagi yondashuvlar logopedga mashg'ulotlarni rejalashtirishda va bolaning nutqini tizimli rivojlantirishda qulaylik yaratadi.

Shuningdek, psixopedagogik ahamiyat bolaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi va maktabga tayyorgarlik jarayonini yengillashtiradi. Shu bilan birga, zamonaviy innovatsion vositalardan foydalangan holda metodikani amalga oshirish mashg'ulotlarni qiziqarli va samarali qiladi.

Umuman olganda, erta tashxis va tizimli logopedik korreksiya bolaning nutqiy rivojlanishi, psixologik barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Жукова, Н.С. (2019). *Логопедия: коррекция речевых нарушений у детей*. Санкт-Петербург: Речь.
2. Лалаева, Р.И. (2018). *Нарушения речи у детей и пути их преодоления*. Москва: Академия.
3. Glukhov, V.P. (2020). *Коррекция артикуляционных навыков у дошкольников*. Москва: Просвещение.
4. Suleymanova, D. (2022). Innovative Approaches in Speech Therapy for Preschool Children. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 12(3), 45-58.
5. McGregor, K.K. (2019). *Developmental Language Disorders: From Theory to Practice*. New York: Routledge.
6. Ахмедова, Ш. (2020). *Логопедия асослари*. Тошкент: Fan va texnologiya.